

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Joannis Bonae, Eminentissimi S. R. E. Titulo S. Bernardi
Ad Thermas Cardinalis Presbyteri Opera Quotquot
hactenùs separatim edita fuerê Omnia**

Bona, Giovanni

Antverpiae, 1677

Cap. I. De Missae nomine, ejusque origine. Non esse Hebraicum, Graecum, aut alterius idiomatis, sed Latinum. Rejiciuntur quorundam opiniones. Quaedam obiter de Agapis veterum Christianorum. A duplici ...

urn:nbn:de:hbz:466:1-10805

R E R U M LITURGICARUM

LIBER PRIMUS.

De his quæ ad Missam generatim spectant.

CAPUT I.

De Missæ nomine, ejusque origine. Non esse Hebraicum, Græcum, aut alterius idiomatis, sed Latinum. Rejiciuntur quorundam opiniones. Quædam obiter de Agapis veterum Christianorum. A duplici missione Missæ nomen deductum.

I. **D**E Missæ sacrificio clarè & strictim disceptaturo prima statim occurrit de nomine difficultas; sunt enim nomina indicia rerum, & ut Epictetus apud Arianum, lib. 2. cap. 17. auctor est, principium eruditlonis est intelligentia vocabulorum. Quidam Doctores Hebraicæ antiquitati nimium addicti Hebraicum nomen esse putant ex Deuteronomii cap. 16. vers. 10. ubi vox *Missah* reperitur, quæ oblationem significat. Quam sententiam mordicus sustinent Joannes Reuchlinus lib. 2. *hebraicarum Eruditionum*; Claudius de Sainctes in *præf. ad Liturgias Patrum*, Baronius ann. 34. numer. 59. Genebrardus de *Liturgia Apostolica* cap. 7. Antonius Demochares adversus Misoliturgos tom. 2. cap. 1. & alii istorum asseclæ, qui nullo suffulti veterum testimonio asserunt, Apostolos ab Hebræis, Latinos à Petro Principe Apostolorum Missæ vocabulum accepisse, ac si nihil antiquum, nihil catholicum foret, nisi hebræo nomine insignitum. Sed ut optimè Bellarminus observat, lib. 1. de *Missæ* cap. 1. si vox ista Hebraica in usu Aposto-

lis fuisset, eam certè retinuissent etiam Græci & Syri, atque aliæ nationes, ut retinuerunt alias similes, ut *Amen, Alleluja, Sabbaoth, O sanna, Sathan, Sabbatum, Pascha*. Vocabula enim Hebraica per Græcos ad nos devenerunt; cum ipsi etiam Apostoli, & primi Ecclesiæ Doctores Græcè scripserint. Porro apud Græcos nulla est mentio hujus vocis, neque apud Patres Hebraicæ linguæ peritos, Origenem, Epiphanium, Justinum, Hieronymum, quod certè admirandum videri posset, si ex Hebræis ad Christianos illa vox emanasset.

II. Aliam hujus nominis originem proponit Genebrardus *libri citati* cap. 3. ex Græca voce *Myesis* à verbo *Myeo*, quod est doceo, instituo, & spiritualiter initio: & significat propriè initiationem, seu mysticam doctrinam; quæ per divinam inspirationem in abdito mentis percipitur sine humano magisterio; ut docet Cordearius in *Onomastico Dionysii*: hinc autem ait Genebrardus derivatum forsitan esse nomen Missæ mutatâ terminatione, quæ secundùm diversitatem linguarum variari solet. Nam Græci, inquit, hanc vocem sic pronunciant *Myssis*, undè mutata terminatione Missa à latinis deduci potuit. At hæc levissima Genebrardi conjectura est, tanti viri doctrinâ & eruditione profusè indigna. Neque obstat, quod apud quosdam Græcos scriptores aliquando vox *Missæ* legatur, ut apud Constantinum in *Tactis*, quem Joannes Mevsius citat in *glossario Græco-barbaro*; hi enim recentiores sunt post annum Christi millesimum, & hanc vocem
sic.

sicut & alias, à Latinis acceperunt, & alio sensu usurpant, præsertim scriptores Tactici, qui eâ pallim utuntur pro precibus, quas in exercitu milites Christiani mane & vespere recitabant.

III. Tertia & singularis hac de re opinio est vici doctissimi Gabrielis Albaspinæi, qui lib. 2. de Sacram. Euchar. cap. 3. rejectis aliorum etymologiis Missam dici autumat à nomine Mess, quod apud gentes septentrionales significat festum sive congregationem. Quia verò populi, ut sacrificio intersint, in unum adunantur, idèd Missæ nomen ipsi sacrificio inditum arbitrat. Ut autem probet, Missæ nomen pro festo accipi, & pro populi adunatione, multa congerit ex Capitularibus & Conciliis Franciæ, sed ex illis potius deducitur, Missæ nomen ad festum & conventum populi denotandum translatum fuisse, ut ex his, quæ Capite sequenti num. V. dicemus, manifestè patebit. Nec verisimile videtur, quod à gentibus septentrionalibus Missæ nomen emanare potuerit, quia cum seriùs ad eas Evangelii prædicatio pervenerit, illud potius ab illis acceperunt, à quibus fidei mysteriis imbuti sunt. Joannes Lydius in Glossario Latino-barbaro vocum, quæ reperiuntur in Epistolis Nicolai Clemangii, Missa, inquit, Mess, mercatus, nundinæ. Cur verò Missæ nomen nundinis tributum fuerit, commodius dicam capite sequenti.

IV. His explosis, quarta sententia, eaque vera & indubitata stabilienda est, Missæ vocabulum latinum esse à mittendo dictum. Est enim Missa idem ac milio, sicut remissam pro remissione dicebant Antiqui. Tertullianus lib. 4. adversus Marcionem cap. 18. Diximus de remissa peccatorum. Cyprianus de bono patientiæ: Dominus baptizatur à servo, & remissam peccatorum daturus ipse non dedignatur lavacro regenerationis corpus abluere. Optatus Milevitanus lib. 1. Non potuit in remissam peccatorum tingi. Victor Tunonensis in Africa Episcopus lib. de Pœnitentia cap. ult. Merebimur remissam omnium peccatorum. Hujus autem appellationis causam non omnes eandem tradunt. Quidam volunt Missam dictam à mittendo, quod olim fieret ex donis à populo missis, & in unum collatis, quæ expositio Sectariorum est, Missam cum Agape, seu convivio Christianorum confundentium. Erat autem Agape convivium publicum, quod in Ecclesia post sumptam Eucharistiam fieri solebat ad mutuam charitatem fovendam, & ad pauperes refo-cillandos. Hieronymo adscripta Commentaria in Epist. 1. ad Cor. cap. 11. In Ecclesia conve-

nientes oblationes suas separatim offerebant, & post communionem quæcumque eis de sacrificiis (de his nimirum, quæ quisque obtulerat) supersuisissent, illic in Ecclesia communem cœnam comedentes, pariter consumebant. Et Chrysostomus in eadem Epistolam hom. 27. Statis diebus mensas faciebant communes, & peracta synaxi, post Sacramentorum communionem omnes commune inibant convivium, divitibus quidem cibos adferentibus, pauperibus autem & qui nihil habebant etiam vocatis, & omnibus communiter vescentibus. Oecumenius quoque in ipsam Pauli Epistolam; Præcipuis diebus sive festis, post sacrorum mysteriorum participationem, agebantur communes cœna, præparantibus illas divitibus, ac pauperes invitantibus. His verò testimoniis diversam fuisse Agapen à Sacrificiis evincitur: idque etiam probat Pamelius ex pluribus Tertulliani Textibus ad cap. 39. Apologetici, quo in loco magnus ille Africanus elegantissimè Agapen describit. Quædam dumtaxat decerpo, quia parerga hæc sunt. Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit; Vocatur enim Agape, id quod dilectio penes Græcos est. Quantiscumque sumptibus consistet, lucrum est pietatis nomine facere sumptum. Siquidem inopes quoque refrigerio isto juvantur. Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur, quantum esurientes capiunt: bibitur, quantum pudicis est utile: ita saturantur, ut qui meminere etiam per noctem adorandum sibi Deum esse: ita fabulantur, ut qui sciunt Dominum audire. Equè oratio convivium dirimit, inde disceditur, non in catervas casonum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciviarum; sed ad eandem curam modestia & pudicitia, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam disciplinam. Ad hæc eadem convivia respexisse puto Plinium Juniorem, cum in Epistola ad Trajanum de Christianorum cœtibus differens ait: Coeunt ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. Triplex autem erat Agape, Natalitia, Funeris & Connubialis, quas commemorat Nazianzenus in carmine de diversis vitæ generibus hoc disticho:

Non Epulum natale adiens cum pluribus, aut quod
Funereum est, vel quod connubiale petens.

Solitas quoque exhiberi in dedicationibus Ecclesiarum Gregorius Magnus testatur, lib. 1. epist. 54. ad Petrum Subdiaconum, & lib. 9. epist. 71. ad Mellitum Abbatem. Agunt de iisdem passim antiqui Patres quos refert Jacobus Bossius lib. 6. Romæ subterraneæ cap. 27, & Concilium Gan-

Gangrense anathemate perfringit illos, qui eas spernebant. Postea ob luxum, dissensiones, & alios abusus, qui sensim irrepserant, sublatae sunt, ut scribit Augustinus *lib. 6. confess. cap. 2. & epist. 64.* & ab Oriente quidem eas proscripsit Synodus Laodicensis, ab Africa verò tertia Carthaginensis, à Gallia Aurelianensis secunda, & Cabilonenfis.

V. Alii placuit Missam dici, quasi *transmissam*, eò quod populus per ministerium Sacerdotis preces & oblationes ad Deum transmittat. Stephanus Eduensis *lib. de Sacram. Altaris cap. 28.* Hac salutatione, nempe *Ite Missa est*, momentur altantes recedere, quia missa est hostia: Propterea ministerium Sacrosanctum Missa nuncupatur. Petrus Cluniacensis *lib. 2. miracul. cap. 28.* Sacrificium offertur, quod ex usu jam veteri tracto nomine, quia Deo mittitur, Missa vocatur. Rupertus Abbas *lib. 2. de div. off. cap. 23.* Sacrosanctum altaris ministerium idcirco Missa dicitur, quia ad placationem inimicitarum, quae erant inter Deum & homines, sola valens & idonea mittitur legatio. D. Thomas *tertia P. qu. 83. art. 4. ad 9.* In fine Missae Diaconus populum licentiat dicens: *Ite Missa est*, scilicet hostia ad Deum per Angelum, ut scilicet sit Deo accepta. Alio sensu Magister sententiarum *lib. 4. dist. 13.* Missam à mittendo dictam asserit, quod Angelus à Deo mittatur, ut assistat Sacrificio. Nicolaus Beguinius Rhemenfis *lib. 3. de Paschate cap. 3.* à mittendo derivatam ait eo sensu, quo Christus à Patre missus dicitur: quia haec hostia & à Deo Patre primum ad nos salutis nostrae causam missa est, & eandem ejus quoque causam ad eundem rursus mittimus. Alcuinus *lib. de div. officiis cap. 40.* aliam rationem commemorat, quia nos mittit ad Deum.

VI. Alii denique, quorum non ambigimus verissimam esse sententiam, à missione seu dimissione populi, Missae nomen ortum esse asseverant, ita ut Missa idem sit ac missio populi & licentia discedendi. Audiendus primo loco Avitus Viennensis Archiepiscopus, qui circa finem quinti saeculi, & initio sexti floruit. Is epist. 1. ad Gundobadum Burgundionum Regem, non missum facitis, inquit, nihil est aliud quam non dimittitur. *A cujus proprietate Sermonis in Ecclesiis, palatissque, sive praetoribus Missa fieri pronuntiat, cum populus ab observatione dimittitur. Nam genus hoc nominis etiam in secularibus auctoribus, nisi memoriam vestram per occupationes lectis desueta subterfugit, invenietis.* Haec Avitus, qui non exprimit

saeculares auctores, apud quos nomen Missae hoc sensu reperitur. Mihi verò occurrunt, Cicero, qui in fine Philipp. 5. placere dixit, *legiones bello confecto missas fieri*: & Suetonius in Caligula capite 25. ubi agens de Lolliia Paulina, quam in uxorem duxerat, *Brevi, ait, missam fecit*, hoc est, dimisit. Porro verbis Aviti nihil efficacius ad supra memoratos scriptores redarguendos, qui Missae nomen exoticum fingunt & aliunde derivant. Missio autem in veteri ecclesia duplex erat: una post Evangelium & Sermonem, quando Catechumeni, infideles, poenitentes, & alii, quibus vetitum erat Sacramentorum participationi interesse, à Diacono dimittebantur hac voce, *si quis est Catechumenus, exeat foras*: vel ut dicit Gregorius *lib. 2. Dialog. cap. 23. Si quis non communicat, det locum*: & haec dicebatur Missa seu missio Catechumenorum, de qua ex professo agam infra Cap. XVI. Altera erat Initiatorum, cum re divina peracta eos Diaconus dimittebat dicens, *Ite Missa est*: & haec Missa Fidelium vocabatur. Isidorus *lib. 6. originum c. 16.* Missa tempore sacrificii est, quando Catechumeni foras mittuntur, clamante Levitâ, *si quis Catechumenus remansit, exeat foras*: & inde Missa. Subscribit Isidoro iisdem verbis Rabanus Maurus *lib. de instr. Clericorum cap. 32.* Florus Magister, & Remigius Antiodoren. in fine expositionis Missae, *Missa, inquit, nihil aliud intelligitur, quam dimissio, id est absolutio, quam celebratis omnibus tunc Diaconus esse pronuntiat, cum populus à solemnibus observationibus dimittitur*: quae verba ab Alcuino transcripserunt S. Gregorius in libro Sacramentorum feria sexta pascheves: *Deinde communicat ipse, & omnis clerus, & fiat Missa.* Ubi Pamelius ad marginem adnotavit. *ex postrema hac clausula colligere est, cur Missa nuncupetur, nempe à dimittendo populo.* Menardus & ordo Romanus ibidem sic legunt: *& communicant omnes sub silentio, & expleta sunt universa.* Casianus *lib. 11. Instit. c. 15.* vanitatem describens cujusdam solitarii, qui in cella sua quasi in Ecclesia Sacrum agebat, tum, inquit, quasi Diaconus Missam Catechumenis celebrabat. Hugo Victorinus *l. 2. de Eccles. officiis c. 41.* Dicit Diaconus, *Ite Missa est, quasi revertimini ad propria.* Ab hac missione, id est, dimissione, Missam dicunt appellari. Bernoldus Presbyter Constantiensis in expositione Ordinis Romani apud Cassandrum in *Liturgiis c. 26.* Missam ideo appellari dicimus, quia lecto Evangelio foras mittuntur ex pronuntiatione Diaconi, qui minime essentur do vel communicando non poterant intere se sacramenti

mensis divini Mysterii. Callianus lib. 3. Infit. c. 7. mores describens veterum Monachorum ait, illum qui ad diurnam orationem non occurrebat, priusquam primus psalmus finiretur, non audere oratorium introire, sed Congregationis Missam pro foribus praestolari, hoc est, dimissionem Monachorum peracto officio. Et ibidem *cap. 11.* ait die Dominico unam tantum Missam; hoc est, dimissionem ante prandium celebrari: quia nimirum semel tantum conveniebant, & officia quae ante prandium dici consueverant, sine intervallo & dimissione uno contextu simul cum solemnibus sacrificiis recitabant. Apud Goldastum tom. 2. rerum Alamannicarum extat Interpretatio barbaricorum Keronis Monachi S. Galli, qui ait; *Missā, quia mittitur populus.*

Possent paginas late implere aliorum testimonis, sed ex allatis satis constat, Missam à missione dici, & populi dimissionem significare. Frustrā nititur Genebrardus hanc Missam etymologiam convellere quasi nimis frigidam, & modicæ reverentiæ erga tantum mysterium: cum enim doceat Plato in Cratylō, nomina ex propria rei nota deducenda esse, inconveniēns, inquit, foret Augustissimum Sacrificium à minima sui parte vel accidente nuncupari. Sed Genebrardus nimis adductus fuit rebus Hebraicis, & fortasse non legit Aviti, & aliorum quos supra citavimus testimonia, quae si vidisset, eorum procul dubio auctoritati cessisset: neque enim credibile est, viros sapientissimos temerè, & sine ratione tale nomen Divino Sacrificio imposuisse; cum praesertim nullum sit, quo ipsum, utpote ineffabile, exprimere valeamus. Facile etiam diluitur quod objicit Albaspinæus, tribus nimirum primis saeculis Missae nomen inauditum fuisse, cum tamen essent dimissiones; nam primò non admittimus Missae nomen post tertium Saeculum coepisse, de qua re Capite III. agendum erit: deinde nomina posteriora sunt rebus, & illis jam existentibus, vel ex ipsarum naturā, vel ex circumstantiis, vel ab aliquo eventu imponuntur.

CAPUT II.

De multiplici nominis Missae significatione.

Olim pro Collectis & Lectionibus, & pro divinis officiis usurpatum. Quo sensu ad dies festos, & ad omnes populi conventus translatum. Cur veteres plurali numero Missas dixerint. Quid sit Missas tenere.

I. P Erit rerum cognitio, si nomen ignoratur, à noscendo enim dictum est nomen, quasi notamen & index rei quam designat, ut docet Isidorus *lib. 1. Orig. cap. 7.* Quia verò nonnunquam ad plures res significandas idem nomen adhibebimus, exactam rei notitiam habere non possumus, nisi praenoscamus ad quid primitus ipsum nomen constitutum vel excogitatum fuerit, & qua ratione ad ipsius participationem aliae res admittae sint: nam ut praclare Maximus Martyr ait disputans adversus Pyrrhum; *Dicere aliquid, nec eius quod dicitur varias significationes discernere, nihil aliud est quam confundere.* Optimè quoque Ptolemaeus *lib. de iudicandi facultate* docuit, utiles esse dissertationes, quae dictionem explicant, non sui ipsius causā, sed quia ad reddendum de re iudicium conferunt. Quia igitur in Missae nomine multiplex significatio reperitur, de singulis aliquid dicendum est, ne quis nominis aequivocatione deceptus à vera rei, de qua agitur, intelligentiā aberret.

Communi autem & primigeniā significatione accipitur primò pro missione, ut in Concilio Carthaginensi quarto, can. 84. *Episcopus nulli prohibeat usque ad Missam Catechumenorum, id est, usque ad missionem, seu dimissionem, & expulsionem Catechumenorum, neque Haereticum, neque Judaeum, neque Gentilem ecclesiam ingredi, & audire, verbum Dei.* Eodem sensu Callianus *caput 13. lib. 2. Infit.* sic inscribit, *quare post Missam nocturnam, videlicet post missionem Monachorum à nocturnis officiis, dormire non oporteat: & cap. 15. sic, qua lege modestiae post Orationum Missam unusquisque ad suam cellulam redeat.* Sanctus quoque Benedictus in Regula *cap. 17. Post expletionem trium psalmorum, recitetur lectio una, versus, & Kyrie eleison, & Missae sint, & in fine. Kyrie eleison, & benedictio, & sicut Missae.* Quam phrasim, ut patet, à Calliano mutuatus est, & ipse supra explicavit *cap. 12. ubi agens de matutinis Laudibus, Canticum, inquit, de Evangelio, Litanis, & Completum est: & in fine cap. 9. supplicatio Litanis id est Kyrie eleison, & sic finiuntur vigiliae nocturnae.* Ita cum Diaconus dicit, *Ite Missa est,* sensus est dimissionem esse congregationis, licere omnibus abire.

Secundo accipitur pro lectionibus, & precibus, quae ab initio Liturgiae usque ad dimissionem Catechumenorum expletur: qua acceptione Concilium Valentinum *c. 1.* sancivit, ut